

Henryk Okruszko

Instytut Melioracji i Użytków Zielonych w Falentach

Odbudowa retencji wodnej siedlisk hydrogenicznych w świetle analizy przeprowadzonej przez Komitet Melioracji i Inżynierii Środowiska Rolniczego PAN

Wprowadzenie

Potrzeba uwzględniania w szerszym niż dotychczas zakresie zagadnień gospodarki wodnej w działalności Wydziału Nauk Rolniczych, Leśnych i Weterynaryjnych PAN była podniesiona na forum Prezydium PAN w maju 1997 r. przez przewodniczącego Komitetu „Człowiek i środowisko” prof. Stefana Kozłowskiego w związku z dyskusją podjętą odnośnie gospodarki wodnej na obszarach rolniczych kraju. Została ona następnie przedyskutowana na Kolegium Wydziału.

W dyskusji tej w szerokiej gamie zagadnień dotyczących gospodarki wodnej w środowisku rolniczym za szczególnie istotną uznano potrzebę przeanalizowania sytuacji, jaka powstała aktualnie na terenach zmeliorowanych siedlisk hydrogenicznych w warunkach zmniejszonego zainteresowania w naszym kraju produkcją na użytkach zielonych, spowodowanego regresem w chowie bydła. Następstwem tego jest brak należytej eksploatacji i konserwacji systemów melioracyjnych w tych siedliskach. Systemy te, w założeniu swym ukierunkowane na regulowania w siedliskach odpływu i dopływu wody, działają jednostronnie, to znaczy odprowadzają wodę wykonaną siecią odwadniającą bez kontrolowania jej odpływu przez niezbędne w tej sieci urządzenia (zastawki). Brak kontroli odpływu wynika ze złego stanu tych urządzeń, pozbawionych należytej opieki i konserwacji, jak również z niedociągnięć organizacyjnych w zakresie eksploatacji systemów.

Taki stan systemów melioracyjnych rodzi obawę, że zmeliorowane siedliska hydrogeniczne, z natury swej reprezentujące miejsca gromadzenia się wody w kraj-

obrazie, tracą bezproduktywnie walory gospodarcze i sozologiczne związane z ich hydrologiczną specyfiką.

Biorąc pod uwagę, że zadaniem nauki jest między innymi analiza bieżącej sytuacji, przewidywanie trendów rozwoju oraz sygnalizowanie potrzebnych działań, Wydział Nauk Rolniczych, Leśnych i Weterynaryjnych zwrócił się do Komitetu Melioracji i Inżynierii Środowiska Rolniczego PAN z prośbą o przedstawienie stanowiska w przedmiotowej sprawie.

Komitet Melioracji i Inżynierii Środowiska Rolniczego powołał zespół ekspertów, który za zadanie zasadnicze przyjął rozpatrzenie możliwości odbudowy retencji wodnej siedlisk hydrogenicznych przez odpowiednią rekonstrukcję systemów melioracyjnych. Zadanie to realizowano przez przedstawienie zagadnienia opartego na czterech opracowaniach naświetlających je od strony uwarunkowań przyrodniczych, oceny stanu systemów melioracyjnych, wskazania potrzeb i możliwości rekonstrukcji systemów oraz zaproponowania zasad eksploatacji systemów melioracyjnych w aspekcie optymalizowania gospodarki wodnej w siedliskach hydrogenicznych.

W oparciu o tak przygotowane przez ekspertów materiały, poddane dyskusji na zebraniu plenarnym w dniu 18.06.1998 r. zostało sformułowane stanowisko Komitetu w przedmiotowej sprawie.

Stanowisko

---

1. Siedliska hydrogeniczne, ściśle związane z warunkami wodnymi (wysoki poziom wód gruntowych), są cennymi przyrodniczo obszarami, decydującymi w dużym stopniu o biologicznej różnorodności krajobrazu rolniczego. Wywierają wpływ na obieg wody w przyrodzie, są jednocześnie obszarami umożliwiającymi intensywne użytkowanie rolnicze jako łąki i pastwiska, a w wielu regionach kraju stanowią podstawowe źródło pozyskania paszy dla bydła.
2. Małe zasoby wodne Polski i ich duża zmienność w czasie i przestrzeni wymagają podjęcia odpowiednich działań w celu poprawy bilansu wodnego kraju. Susza, jaka miała miejsce w 1992 r., oraz powódź w 1997 uwypukliły ten problem. Jednym z elementów działań dla poprawy bilansu wodnego jest odbudowa zdolności retencyjnych siedlisk hydrogenicznych. Zwiększenie retencji siedlisk hydrogenicznych jest niezbędne również ze względu na ochronę walorów przyrodniczych dolin rzecznych, poprawę jakości wód podziemnych i powierzchniowych, optymalizację produkcji rolniczej.
3. W Polsce odwodnionych zostało około 2 mln ha siedlisk hydrogenicznych, położonych w dolinach rzek i cieków oraz obniżeniach terenowych, z tego jedynie 0,5 mln ha zostało wyposażonych w urządzenia umożliwiające prowadzenie

nawodnień. Stan istniejących systemów i urządzeń jest niezadowalający, co wynika m.in. z:

- braku sprawnego systemu organizacyjnego zarządzania dolinowymi obiektami melioracyjnymi,
- małych środków finansowych przeznaczonych na eksploatację i utrzymanie urządzeń podstawowych będących w gestii Skarbu Państwa,
- małej opłacalności produkcji rolniczej, a tym samym braku zainteresowań rolników prawidłową eksploatacją szczegółowych systemów melioracyjnych, rozpadem spółek wodnych, wypadaniem niektórych gruntów z użytkowania rolniczego,
- braku lub zniszczenia urządzeń i budowli do regulacji odpływu wody na obiektach melioracyjnych,
- stosowania w przeszłości nieracjonalnych rozwiązań przy projektowaniu i wykonawstwie obiektów melioracyjnych, nie uwzględniających uwarunkowań ekonomicznych i ekologicznych, przewaga czynników politycznych przy planowaniu inwestycji.

4. Zły stan techniczny, niedostateczna liczba lub brak urządzeń piętrzących oraz nieprawidłowa ich eksploatacja powoduje nadmierne odwodnienie i zmniejszenie naturalnej retencyjności siedlisk hydrogenicznych, a w konsekwencji:

- szybki, nie kontrolowany odpływ wód roztopowych i opadowych, a tym samym zwiększenie częstotliwości występowania zjawisk ekstremalnych (powodzi i suszy) oraz zmniejszenie zasobów wodnych zlewni,
- nadmierne obniżenie poziomów wód gruntowych, prowadzące do przesychnienia i degradacji organicznych gleb oraz mineralizacji masy organicznej i zaniku torfowisk,
- degradacja walorów przyrodniczych dolin rzecznych, zmniejszenie populacji gatunkowej flory i fauny,
- obniżenie wartości rolniczej użytków zielonych, zmniejszenie plonów na skutek niedoboru wody w okresie wegetacyjnym,
- zanieczyszczenie wód powierzchniowych związkami azotu, uwalnianymi w procesie mineralizacji masy organicznej.

5. Biorąc pod uwagę zachodzące zmiany w gospodarce rolnej oraz potrzeby ochrony zasobów wodnych i środowiska przyrodniczego, niezbędne jest uregulowanie zasad wykorzystania i użytkowania zmeliorowanych obszarów siedlisk hydrogenicznych. W planach zagospodarowania przestrzennego należy wyróżnić trzy rodzaje obszarów siedlisk hydrogenicznych:

- obszary intensywnie użytkowane rolniczo, na których prowadzona jest gospodarka wodna, optymalna z punktu widzenia potrzeb rolnictwa (nawodnienia zalewowo-podsiąkowe metodą regulowanego odpływu),

- obszary ekstensywnie użytkowane rolniczo, na których gospodarowanie wodą dostosowane jest do potrzeb rolnictwa oraz wymogów naturalnej fauny i flory (np. możliwe jest dłuższe utrzymywanie wysokich stanów wód gruntowych, dopuszczalne późniejsze terminy koszenia trawy itp.),
  - obszary nie użytkowane rolniczo traktowane jako użytki ekologiczne, na których gospodarka wodna powinna być dostosowana do wymagań środowiska przyrodniczego, często wspomagająca renaturalizację tych obszarów.
6. Bez względu na sposób i intensywność rolniczego użytkowania siedlisk hydrogenicznych, w każdym przypadku należy dążyć do zahamowania szybkiego odpływu wód roztopowych i opadowych, co jest równoznaczne z odbudową, a nawet zwiększeniem naturalnej retencyjności zlewni rzecznej. Niezbędne jest na obiektach melioracyjnych zapewnienie:
- odpowiedniej liczby budowli i urządzeń piętrzących wodę, w tym upowszechnianie praktycznych w użytkowaniu i obsłudze konstrukcji budowli pozwalających na prowadzenie nawodnień, co najmniej metodą regulowanego odpływu,
  - prowadzenie — przez wyspecjalizowane służby — prawidłowej eksploatacji dolinowych systemów melioracyjnych.
7. Niezbędne jest stworzenie odpowiednich uwarunkowań organizacyjnych, prawnych i finansowych stymulujących podejmowanie działań w celu poprawy bilansu wodnego, a w szczególności:
- współczesne ujęcie problematyki melioracji oraz racjonalnego kształtowania krajobrazu rolniczego w aspekcie ochrony zasobów wodnych w nowelizowanej ustawie „Prawo Wodne”.
  - wprowadzenie kompleksowego zarządzania gospodarką wodną w granicach małych zlewni rolniczych, w której obiekt melioracyjny stanowi jeden z elementów systemu wodnego,
  - odbudowa zlewniowych i obiektowych spółek wodnych, pełniących rolę zastępczego gospodarza urządzeń i użytkownika wody eksploatującego systemy melioracyjne w imieniu rolników,
  - usprawnienie eksploatacji podstawowych urządzeń melioracyjnych będących w gestii zarządów melioracji i urządzeń wodnych, odbudowa infrastruktury melioracyjnej i wodnej, wykonanie niezbędnych budowli piętrzących i regulacyjnych,
  - zorganizowanie systemu szkoleń i doradztwa (np. w ramach doradztwa rolniczego) w zakresie prowadzenia prawidłowej gospodarki wodnej w zlewniach rolniczych oraz właściwej eksploatacji obiektów melioracyjnych,
  - wdrożenie systemu rekompensat finansowych za ograniczenie produkcji rolniczej, wynikającej z retencjonowania wód własnych (roztopowych i opado-

wych) oraz stosowanie innego wsparcia finansowego na rzecz tworzenia małej retencji wodnej,

- wdrożenie systemu kontroli stanu technicznego budowli i urządzeń wodnych oraz kontroli prawidłowości eksploatacji urządzeń melioracyjnych wg opracowanej i zatwierdzonej instrukcji eksploatacji,
- uwzględnienie odbudowy retencji wodnej siedlisk hydrogenicznych jako priorytetowego zadania przy realizacji programów małej retencji.

*Adres do korespondencji:
prof. dr hab. Henryk Okruszko
czł. rzecz. PAN
Instytut Melioracji i Użytków Zielonych
Falenty
05-090 Raszyn*